Emil MOLCUȚ

DREPT PRIVAT ROMAN

Terminologie juridică romană

Ediție revăzută şi adăugită

Universul Juridic
Bucureşti
-2011-

Cumpara de pe www.ujmag.ro

Editat de **S.C. Universul Juridic S.R.L.**

Copyright © 2005, 2006, 2007, 2010, 2011 **S.C. Universul Juridic S.R.L.**

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin
S.C. Universul Juridic S.R.L.
Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al
S.C. Universul Juridic S.R.L.

NICI UN EXEMPLAR DIN PREZENTUL TIRAJ NU VA FI COMERCIALIZAT DECÂT ÎNSOȚIT DE SEMNĂTURA AUTORULUI ȘI ȘTAMPILA EDITORULUI, APLICATE PE INTERIORUL ULTIMEI COPERTE.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MOLCUȚ, EMIL
Drept privat roman : terminologie juridică romană / Emil Molcuț. Ediție rev. și adăug. – București: Universul Juridic, 2010
ISBN 978-973-127-388-4

347(37)(075.8)

REDACȚIE: tel./fax: **021.314.93.13**
tel.: **0732.320.666**
e-mail: **redactie@universuljuridic.ro**

DEPARTAMENTUL DISTRIBUȚIE: tel.: **021.314.93.15; 0733.673.555**
fax: **021.314.93.16**
e-mail: **distributie@universuljuridic.ro**

www.universuljuridic.ro

COMENZI ON-LINE,
CU REDUCERI DE PÂNĂ LA 15%

INTRODUCERE

CAPITOLUL I

OBIECTUL ŞI IMPORTANŢA DREPTULUI PRIVAT ROMAN

§ 1. OBIECTUL DREPTULUI PRIVAT ROMAN

1. Dreptul roman cuprinde totalitatea normelor juridice instituite sau sancționate de statul roman şi este un sistem extrem de vast, format din numeroase ramuri şi instituții juridice.

Dreptul roman a trăit o viață milenară, căci s-a născut în epoca fondării Romei şi s-a aplicat până la moartea împăratului Justinian.

La origine, şi romanii, ca şi alte popoare ale antichității, au confundat dreptul cu morala şi cu religia, dar, spre deosebire de celelalte popoare ale lumii antice, romanii au depăşit această confuzie şi au realizat o clară distincție între normele dreptului, normele religioase şi normele de morală.

La romani, ideologia juridică şi-a pus o puternică amprentă asupra întregii vieți spirituale. Nu întâmplător se spunea că aşa cum grecii sunt un popor de filosofi, romanii sunt un popor de jurişti; şi cu toate acestea, în textele unor jurisconsulți clasici, persistă străvechea confuzie dintre drept, religie şi morală, depăşită demult în practica juridică.

Astfel, printr-un text din opera legislativă a împăratului Justinian ni s-a transmis definiția jurisprudenței sau definiția ştiinței dreptului. Potrivit acestui text *„Juris prudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia" (Jurisprudența este cunoaşterea lucrurilor divine şi umane, ştiința a ceea ce este drept şi nedrept).* În această definiție dreptul se confundă cu religia şi cu morala.

Printr-un text atribuit jurisconsultului clasic Ulpian, ni s-au transmis principiile fundamentale ale dreptului: *„Juris praecepta sunt haec: honeste vivere alterum non laedere suum cuique tribuere" (Principiile dreptului sunt acestea: a trăi în mod onorabil, a nu vătăma pe altul, a da fiecăruia ce este al său).* În acest text, dreptul se confundă cu morala, deoarece primul principiu ține de domeniul moralei, iar următoarele două țin de domeniul dreptului.

Printr-un alt text clasic, aparținând jurisconsultului Celsus, ni s-a transmis definiția dreptului: *„Jus est ars boni et aequi" (Dreptul este arta binelui şi a echitabilului).* Şi aici dreptul se confundă cu morala, deoarece conceptul de echitate are la romani o dublă accepțiune: una morală şi alta juridică.

Menținerea confuziei dintre drept, religie şi morală, cu toate că în practică ea fusese depăşită demult, îşi are explicația sa.

În primul rând, romanii au fost un popor profund conservator, un popor care nu a renunțat niciodată la vechile valori, chiar dacă ele erau depăşite în mod vădit de noile realități.

Cumpără DE LA www.ujmag.ro

În al doilea rând, romanii au fost un popor pragmatic, aveau un ascuțit simț practic şi, de aceea, ei au cercetat fenomenul juridic în strânsă legătură cu cerințele practicii. Jurisconsulții romani (oamenii de știință în domeniul dreptului) nu-şi începeau lecțiile cu incursiuni teoretice, ci cu expunerea unor spețe, a unor cazuri practice, pe care le analizau împreună cu discipolii lor şi constatau că între acele cazuri există anumite elemente comune, pe baza cărora încercau, apoi, să formuleze reguli de drept. Acele reguli de drept erau recunoscute ca atare de toți jurisconsulții, numai dacă erau în măsură să ofere soluții optime pentru toate cazurile imaginabile dintr-un anumit domeniu.

În al treilea rând, neavând preocupări de ordin teoretic, jurisconsulții romani au formulat puține definiții, şi acestea împrumutate de la greci, care erau mari maeştri ai teoriei. Iar vechii greci n-au făcut niciodată distincție între drept şi morală, ci considerau că dreptul este o componentă a moralei.

2. Practica juridică romană a creat acele categorii şi principii care s-au dovedit instrumente ideale ale gândirii juridice. Ele au fost preluate şi utilizate cu deplin succes atât în societatea feudală cât şi în societatea modernă. De aceea, încă din Evul Mediu s-au pus bazele unor şcoli care şi-au propus să *reconstituie tezaurul* gândirii juridice romane. Astfel, în secolul VII, la Ravenna, în Italia, s-a fondat prima şcoală de drept roman, care a funcționat până în secolul XI. În secolul X, în orașul Pavia, tot în Italia, s-a fondat o şcoală similară. Lucrările elaborate de reprezentanții acelor şcoli nu s-au păstrat, ele au fost distruse, încât le cunoaştem numai din izvoare indirecte, adică din alte lucrări care s-au referit la ele. Cert este însă faptul că acele lucrări nu au putut avea un nivel științific remarcabil, întrucât, în mod sigur, reprezentanții acelor şcoli nu au cunoscut *Digestele* lui Justinian. *Digestele* lui Justinian sunt o culegere de fragmente din lucrările jurisconsulților clasici, lucrări care s-au pierdut, pe când Digestele s-au păstrat, au ajuns până la noi, astfel încât, prin intermediul lor, putem cunoaşte, măcar în parte, lucrările jurisconsulților clasici.

În secolul XI, în orașul Bologna s-a format *şcoala glosatorilor.* Glosatorii s-au condus în cercetările lor după metoda exegetică, în sensul că ei au explicat de aşa manieră textele juridice romane, încât acele texte să poată fi înțelese şi de profani (adică şi de cei ce nu aveau pregătire de specialitate). Acele explicații sau comentarii sunt denumite *glose,* însă ele nu urmau a fi aplicate în practica instanțelor judecătoreşti. De aceea, se afirmă că şcoala glosatorilor nu a avut o finalitate practică. Cel mai valoros reprezentant al acestei şcoli a fost profesorul Accursius, autorul Marii Glose, care cuprinde peste 96.000 de comentarii sau de glose.

În secolul XIV tot la Bologna, profesorul Bartolus a fondat *şcoala postglosatorilor* sau *şcoala Bartoliană.* Această şcoala Bartoliană s-a condus după metoda dogmatică, deoarece postglosatorii nu au cercetat nemijlocit textele juridice romane, ci au cercetat glosele sau comentariile glosatorilor, cu scopul de a extrage din acele glose principii juridice care să fie aplicate în practica instanțelor judecătoreşti; aşadar, şcoala postglosatorilor a avut o finalitate practică.

Principiile juridice formulate de postglosatori s-au aplicat nu numai în Italia ci în întreaga Europă de Apus şi mai cu seamă în Germania, pentru că, în secolul XV,

Cumpărat de pe www.ximag.ro

germanii au renunțat la dreptul lor național, care era primitiv, și au preluat principiile formulate de postglosatori, le-au adaptat și le-au aplicat la realitățile din Germania feudală. Pe această cale s-a format în Germania, în secolul XVI, un nou sistem de drept, denumit „Usus modernus pandectarum" sau „Dreptul modern al Pandectelor". Grecii desemnau Digestele lui Justinian prin termenul de Pandecte, astfel încât dreptul modern al Pandectelor înseamnă dreptul modern al Digestelor.

În secolul XVI, în Franța, s-a fondat *școala istorică a dreptului roman* de către profesorul André Alciat. Școala istorică a marcat o înflorire a cercetărilor în domeniul dreptului roman, pentru că reprezentanții acestei școli au valorificat pe lângă textele juridice romane, și unele informații din domenii ca istoria, filologia sau filosofia. Cel mai valoros reprezentant al școlii istorice a dreptului roman a fost profesorul Jacques Cujas care, pentru prima oară, a încercat să reconstituie lucrările jurisconsulților clasici pe baza fragmentelor din Digestele lui Justinian.

La începutul secolului XIX, mai exact la 1802, prin prelegerile pe care le-a ținut la Universitatea din Marburg, profesorul Savigny a fondat *noua școală istorică a dreptului roman,* care a marcat o nouă înflorire a cercetărilor în domeniul dreptului roman. În concepția profesorului Savigny, statul nu este în măsură să elaboreze normele juridice, astfel încât normele dreptului nu pot îmbrăca forma legii, ci numai forma nescrisă a obiceiului juridic sau a tradiției juridice, care exprimă conștiința națiunii sau psihologia poporului; or, tradiția juridică germană își avea originea în principiile formulate de postglosatori, astfel încât înțelegerea corectă a tradiției juridice germane era condiționată de cunoașterea aprofundată a dreptului roman.

În a doua jumătate a secolului XIX s-a remarcat, în mod deosebit, profesorul Theodor Mommsen, care a scris cea mai bună istorie a Romei și care este considerat cel mai mare romanist al tuturor timpurilor. El s-a condus după metoda dialectică și a cercetat instituțiile juridice romane în evoluția lor istorică și în strânsă relație cu viața economică, socială și politică.

La începutul secolului XX, la Sorbona, în Franța, s-a afirmat profesorul P.F. Girard, care a elaborat un tratat de drept roman model pentru toți romaniștii și care a alcătuit cea mai bună ediție a textelor juridice romane.

În perioada interbelică s-a remarcat profesorul P. Bonfante, care a publicat cea mai bună ediție a operei legislative a împăratului Justinian.

La români, cercetarea științifică a instituțiilor juridice romane a început odată cu Titus Livius Maiorescu. Căci Titu Maiorescu a scris o amplă lucrare de drept roman intitulată „În contra școalei Bărnuțiu", lucrare prin care demonstrează că instituțiile juridice romane nu pot fi înțelese corect dacă nu sunt cercetate în strânsă legătură cu formele de organizare pe care le-a cunoscut statul roman în evoluția sa istorică.

La începutul secolului XX s-a remarcat, la Universitatea din București, profesorul Ștefan Longinescu, care a elaborat un tratat de drept roman apreciat în țară și în străinătate.

În perioada interbelică s-au remarcat, la Cluj, profesorul Ion Cătuneanu, iar la București profesorii Nicolae Corodeanu, Constantin Stoicescu, Grigore Dimitrescu și Gheorghe Dumitriu. După cel de-al doilea război mondial, catedrele de drept

Cumpărat de pe www.umag.ro

roman au fost ilustrate în mod strălucit, la Bucureşti, de profesorul Constantin Tomulescu, membru al Academiei Constantiniene de Drept Roman de la Perugia, cea mai înaltă autoritate în materie, la Cluj, de profesorul VI. Hanga, iar la Iaşi, de profesorul Mihai Jacotă. Aproape toate lucrările profesorilor menţionaţi se găsesc la Biblioteca Facultăţii de Drept din Bucureşti.

3. În cursul nostru nu vom cerceta întregul domeniu al dreptului roman, ci doar dreptul privat roman, deoarece dreptul privat este domeniul în care romanii au dat întreaga măsură a spiritului lor creator. Dreptul privat este domeniul în care romanii au creat concepte, categorii, principii şi instituţii juridice care se aplică şi în zilele noastre. Fireşte, vechii romani au avut reprezentarea distincţiei dintre dreptul public şi dreptul privat[1] încă din epoca veche, dar nu au teoretizat această distincţie, căci romanii nu aveau mania teoretizării. Abia la sfârşitul secolului al II-lea după Hristos, jurisconsultul Ulpian ne înfăţişează criteriul pe baza căruia putem distinge între dreptul public şi dreptul privat. Potrivit lui Ulpian *„Publicum ius est quod ad statum rei romanae spectat privatum quod ad singulorum utilitatem" (dreptul public este acela care se referă la organizarea statului roman, iar dreptul privat este acela care se referă la interesele fiecăruia).* Această definiţie este criticabilă, pentru că în concepţia lui Ulpian există anumite norme juridice care dau expresie unor interese generale ale societăţii, alături de alte norme juridice care exprimă interese ale indivizilor. În realitate, toate normele dreptului, fără excepţie, exprimă interese generale ale societăţii; nu există norme de drept care să exprime interese individuale.

Şi cu toate acestea, există un criteriu pe baza căruia putem distinge între dreptul public şi dreptul privat, şi anume criteriul sferei de reglementare juridică, întrucât normele dreptului public reglementează anumite categorii de relaţii sociale, iar normele dreptului privat reglementează alte categorii de relaţii sociale. Astfel, normele dreptului public reglementează relaţiile care iau naştere în legătură cu organizarea statului, precum şi relaţiile dintre stat şi cetăţeni, iar normele dreptului privat reglementează statutul juridic al persoanelor, relaţiile dintre persoane cu un conţinut patrimonial (este patrimonial tot ceea ce poate fi apreciat în bani), precum şi relaţiile care iau naştere între persoane cu ocazia soluţionării proceselor private (sunt private acele procese care au un obiect patrimonial). Faţă de aceste precizări, dreptul privat roman cuprinde totalitatea normelor juridice instituite sau sancţionate de statul roman, norme care reglementează statutul juridic al persoanelor, relaţiile dintre persoane cu un conţinut patrimonial, precum şi relaţiile care iau naştere între persoane cu ocazia judecării proceselor private.

Cursul de drept privat roman va avea o fizionomie corespunzătoare, căci el trebuie să analizeze, din punct de vedere ştiinţific, toate categoriile de norme juridice care intră în sfera dreptului privat roman.

---

[1] G. HANARD, *Droit romain. Tome premier. Notions de base. Concept de droit. Sujets de droit*, Publications des Facultes Universitaires Saint Louis, Bruxelles, 1997, p. 74-75; M. J. G.GARRIDO, *Diritto privato romano*, ed. italiana a cura di M. BALZARINI, seconda edizione, CEDAM, Padova, 1996, p. 56-57; A. MAGELAN, *Jus imperium auctoritas. Ètudes de droit romain*, Ècole français de Rome, Roma, 1990, p. 689.

Cumpara de pe www.urma.ro

Cursul este format din trei părți:

1. Izvoarele dreptului privat roman

2. Procedura civilă romană

3. *Dreptul civil roman*

În unele manuale, procedura civilă este cercetată la sfârşit, după dreptul civil, întrucât aşa procedau şi jurisconsulţii romani. Noi vom cerceta procedura civilă înaintea dreptului civil, având în vedere că dreptul civil roman a evoluat pe cale procedurală, iar înţelegerea instituţiilor dreptului civil depinde de cunoaşterea procedurii civile.

În partea I a cursului vom analiza izvoarele sau formele de exprimare a normelor dreptului privat roman, care sunt în număr de şase: ***obiceiul, legea, edictele magistraţilor, jurisprudenţa, senatusconsultele*** *şi* ***constituţiunile imperiale.*** Vom pune un accent deosebit asupra edictelor magistraţilor şi asupra jurisprudenţei, faţă de faptul că dreptul privat roman a evoluat, în principal, sub influenţa mijloacelor procedurale cuprinse în edictele magistraţilor şi sub influenţa ştiinţei dreptului, denumită jurisprudenţă.

În partea a II-a, la procedura civilă, vom cerceta toate normele juridice care reglementează desfăşurarea proceselor private în cadrul celor trei sisteme procedurale (procesuale) pe care le-au creat romanii.

1. *Procedura legisacţiunilor* - care s-a aplicat în epoca veche;

2. *Procedura formulară* - care s-a aplicat în epoca clasică;

3. *Procedura extraordinară* - care s-a aplicat în epoca postclasică.

Partea a III-a sau dreptul civil ocupă locul central în economia materiei şi este formată, la rândul ei, din patru mari subdiviziuni:

1. *Persoane;*

2. *Bunuri;*

3. *Succesiuni;*

4. *Obligaţiuni.*

La materia persoanelor vom înfăţişa condiţia juridică a diferitelor categorii de persoane, organizarea familiei romane şi procedeele juridice pe care le-au creat romanii în vederea protejării incapabililor de fapt.

La materia bunurilor vom cerceta cele trei titluri juridice prin care persoanele exercită stăpânirea asupra lucrurilor şi anume: posesiunea, detenţiunea şi proprietatea.

La materia succesiunilor vom analiza normele juridice care reglementează transmiterea patrimoniului de la defunct către moştenitorii acestuia, în cadrul celor trei sisteme succesorale: succesiunea legală, deferită pe baza legii, succesiunea testamentară, deferită pe baza unui testament şi succesiunea deferită contra testamentului sau exheredarea, care este o variantă a succesiunii testamentare.

Materia obligaţiunilor prezintă o importanţă cu totul specială, în primul rând pentru că obligaţiile sunt oglinda juridică a economiei de schimb, iar economia de schimb romană a cunoscut o dezvoltare fără precedent, şi, în al doilea rând, deoarece conceptele, categoriile şi principiile pe care romanii le-au creat în această materie se aplică şi în zilele noastre, cu sensul lor originar.

Cumpărat de pe www.ujmag.ro

Materia obligațiilor cuprinde două părți:

1. ***Partea generală*** sau teoria generală a obligațiilor;

2. ***Partea specială*** sau izvoarele obligațiilor.

La partea generală vom cerceta acele principii care se aplică tuturor izvoarelor de obligații, sunt comune prin urmare, iar la partea specială vom cerceta fiecare izvor de obligațiuni în parte, cu elemente şi cu efectele sale specifice.

§ 2. IMPORTANŢA DREPTULUI PRIVAT ROMAN

4. Problema importanței dreptului privat roman s-a pus încă din epoca renaşterii, pentru că dreptul privat roman a trăit o viață proprie, în sensul că a supraviețuit societății care l-a creat şi s-a aplicat atât în Evul Mediu, cât şi în epoca modernă, spre deosebire de toate celelalte sisteme de drept ale antichității, care au rămas simple documente arheologice şi prezintă numai o valoare culturală sau de cunoaştere. Acest fenomen de vitalitate cu totul excepțională a fost explicat, fie prin factori de natură obiectivă, fie prin factori de natură subiectivă.

Cert este faptul că dreptul privat roman este expresia juridică generală şi abstractă a relațiilor dintr-o societate care se întemeiază pe proprietatea privată şi pe economia de schimb. Astfel încât, orice societate, din orice epocă istorică, dacă se întemeiază pe proprietatea privată şi pe economia de schimb, găseşte gata elaborate în dreptul privat roman, toate conceptele, categoriile, principiile şi instituțiile necesare în vederea reglementării juridice a acestor relații.

În al doilea rând, dreptul privat roman este un imens teren de verificare a tezelor teoretice cu privire la apariția şi la evoluția fenomenului juridic, căci societatea nu este o masă amorfă, ea este un ansamblu organizat, este un sistem format din mai multe componente, între care şi componenta juridică. În acest sistem, dreptul influențează componenta economică a societății, componenta socială şi componenta politică, iar apariția şi evoluția dreptului privat roman ne oferă prilejul să urmărim dialectica relației dintre componenta juridică şi toate celelalte componente ale sistemului social.

În al treilea rând, romanii sunt aceia care, pentru prima oară în istoria omenirii, au creat un sistem de concepte rezervat exprimării ideilor juridice. Aceste concepte, constituite în sistem, sunt denumite limbajul dreptului, alfabetul dreptului sau terminologia juridică[1]. În felul acesta, romanii au creat un criteriu de ordin formal sau de ordin lingvistic, pe baza căruia putem distinge între ceea ce este juridic şi ceea ce este nejuridic de vreme ce ideile juridice pot fi exprimate numai prin utilizarea terminologiei juridice şi nu pe alte căi. În schimb, celelalte popoare ale lumii antice, inclusiv grecii, nu au fost în măsură să elaboreze un asemenea limbaj. De aceea, în epoca antichității, popoarele din Orient au exprimat toate normele sociale prin acelaşi limbaj, prin aceeaşi terminologie, iar consecința a fost că Orientul antic n-a putut realiza niciodată distincția dintre drept şi morală.

[1] G. HANARD, *op. cit.*, p. 15.

Cumpărat de pe www.unimag.ro

5. Pentru noi, românii, cercetarea dreptului privat roman prezintă o importanţă aparte, faţă de faptul că dreptul românesc s-a format şi a evoluat sub influenţa dreptului privat roman.

În cadrul acestei evoluţii distingem trei momente principale:

1. Momentul formării Legii Ţării pe fondul juridic daco-roman;
2. Momentul elaborării legiuirilor feudale româneşti scrise;
3. Momentul elaborării operei legislative a lui Al. I. Cuza.

În legătură cu primul moment este de reţinut faptul că în Dacia Traiană sau Dacia Romană s-a realizat un proces de împletire, până la contopire, a dreptului geto-dac şi a dreptului privat roman. Din această contopire a luat naştere un nou sistem juridic, un nou sistem de drept, un sistem de drept original, în cadrul căruia instituţiile juridice romane au dobândit noi funcţii şi noi finalităţi. După sute de ani, în epoca feudalismului timpuriu, pe acest fond juridic, denumit daco-roman, a luat naştere Legea Ţării.

Cercetătorii moderni au constatat că instituţiile juridice ale Legii Ţării sau ale dreptului feudal nescris prezintă o serie de elemente comune cu instituţiile dreptului privat roman. Această asemănare se explică, în principal, prin faptul că instituţiile juridice ale dreptului privat roman au ajuns în Legea Ţării prin intermediul dreptului daco-roman, care se află la temelia sa. Cele mai valoroase cercetări au fost făcute de prof. Andrei Rădulescu, fost preşedinte al Academiei Române şi de prof. E. Cernea.

Cel de-al doilea moment este marcat de apariţia pravilelor bisericeşti în limba slavonă şi în limba română şi de apariţia pravilelor laice.

Toate aceste pravile au fost elaborate sub influenţa dreptului bizantin, care nu este altceva decât adaptarea dreptului roman, din epoca împăratului Justinian, la realităţile din societatea feudală bizantină; de aceea se afirmă că pravilele noastre feudale au receptat influenţa juridică romană prin filieră bizantină.

În epoca lui Al. I. Cuza a fost elaborat sistemul de drept român modern. În cadrul operei legislative a lui Al. I. Cuza, locul central îi revine Codului civil, denumit astăzi Codul civil român şi care a fost elaborat prin preluarea într-o formă pură, a conceptelor şi principiilor din opera legislativă a împăratului Justinian.

Dreptul roman este o componentă integrată organic în sinteza etnică şi instituţională care s-a realizat în procesul formării poporului român. Avem în vedere faptul că, în cazul poporului nostru, ca şi în cazul altor popoare de origine latină, cum ar fi, spre pildă, poporul italian şi poporul francez, dreptul roman a fost asimilat în procesul etnogenezei şi nu a fost receptat, în sens formal, după dobândirea identităţii etnice. Dreptul roman este deci o componentă organică a sistemului nostru de drept, din momentul zămislirii sale. De aceea, în cazul poporului român evoluţia dreptului s-a împletit cu procesul formării poporului, astfel încât aspectul etnic propriu-zis şi cel juridic s-au intercondiţionat şi s-au definit reciproc. Această particularitate prezintă un interes care depăşeşte sfera propriu-zisă a dreptului, căci formarea poporului nostru nu poate fi corect înţeleasă fără luarea în considerare a fenomenului juridic. Altfel spus, aşa cum limba română s-a format pe un fond lingvistic latin, tot aşa, dreptul românesc s-a format prin sinteza dintre dreptul local geto-dac şi dreptul roman, iar continuitatea poporului român poate fi dovedită nu numai prin argumente de ordin lingvistic, ci şi prin argumente de ordin juridic. Asimilarea valorilor juridice romane a avut loc în Dacia romană, când instituţiile de drept civil şi de drept al gînţilor s-au împletit până la

Curs de drept pe www.bine.ro

contopire cu instituțiile juridice ale geto-dacilor şi au dat naştere unui sistem juridic original. Noul sistem juridic este daco-roman, căci actele juridice consacrate prin normele sale nu corespund în întregime nici cerințelor dreptului local, nici cerințelor dreptului roman, iar instituțiile juridice romane au dobândit în acest sistem noi funcții şi noi finalități.

Sinteza juridică este oglindită în Tripticele sau tăbliţele cerate din Transilvania, documente de o importanță inestimabilă care fac parte din categoria textelor epigrafice, descoperite între 1786 şi 1855 la Alburnus Maior (Roşia Montană) şi care au fost traduse şi publicate de marele romanist german **Theodor Mommsen** în lucrarea intitulată *Corpus Inscriptionum Latinarum.*

Din numărul total de 25 de tăbliţe care au fost descoperite, numai 14 au putut fi citite, celelalte 11 rămânând indescifrabile datorită gradului avansat de deteriorare. Cele 14 tăbliţe lizibile conțin patru contracte de vânzare, trei contracte de muncă, două contracte de împrumut, un contract de societate, un contract de depozit, un proces verbal prin care se constată desfiinţarea unei asociații funerare, lista cheltuielilor pentru organizarea unui banchet, precum şi obligația unei persoane de a plăti o datorie.

Astfel, una din tăbliţe menționează un contract de împrumut în care creditor este o femeie peregrină (Anduenna lui Bato). Cum se ştie, legislația romană, ca şi alte legislații din antichitate, a restrâns în mod radical capacitatea juridică a femeii, astfel încât aceasta nu putea încheia acte juridice în nume propriu. Față de exigențele dreptului roman sau grec, actul nu poate fi socotit valabil, aşa încât trebuie să admitem ca el este încheiat pe baza unei cutume locale, asimilată de către noul sistem de drept în curs de formare.

Deosebit de relevant, pentru practica juridică din Dacia, este şi textul prin care ni se înfăţişează mecanismul şi rolul stipulațiunii, act de drept al ginților. În acest text sunt menționate trei stipulațiuni cu obiecte distincte: prima se referă la capital, cea de-a doua la dobânzi iar cea de-a treia la garanții. De data aceasta, constatăm că stipulațiunea, în virtutea caracterului ei abstract, era utilizată în scopul realizării unei multitudini de operațiuni juridice, cu toate că, în epoca la care ne referim, dreptul roman crease acte speciale, distincte de stipulațiune, prin care se realizau operațiuni juridice ca împrumutul sau garanțiile.

O altă tăbliță cerată ne oferă informații deosebit de valoroase cu privire la suportarea riscului în cadrul contractului de locațiune de servicii *(locatio operarum).* Inițial, riscurile erau pentru locator, aşa încât muncitorul *(locator)* nu primea prețul chiar dacă fără vina sa nu îşi executa obligația (intervenția forței majore constând, spre exemplu, în inundarea minei). În dreptul clasic, pe care îl avem în vedere, s-a admis totuşi că prețul trebuie plătit pentru caz de forță majoră sau caz fortuit.

Tăblița la care ne referim ne arată însă că, cel puțin în Dacia, această regulă privitoare la riscuri putea fi înlăturată prin convenția părților. Aşadar, în practică, regula cu privire la riscurile în locațiune nu se aplica, deoarece lucrătorul, dependent economic de patron, accepta condițiile care îi erau impuse prin contract.

Tripticele din Transilvania ne-au transmis şi patru acte de vânzare, dintre care trei au ca obiect vânzarea de sclavi, iar unul vânzarea unei părți dintr-o casă. Cercetarea acestor acte ne dă prilejul să desprindem o serie de concluzii cu privire la fizionomia dreptului daco-roman.

Astfel, ca o curiozitate greu de explicat, una dintre operațiunile juridice ale vânzării consemnate în triptice se realizează prin două acte juridice distincte: mancipațiunea - act de drept civil şi contractul consensual de vânzare - act de drept al ginților.

Această formă a vânzării pare cu atât mai inexplicabilă cu cât părțile aparțin, după cum le indică numele, categoriei peregrinilor şi nu celei a cetățenilor. Or, mancipațiunea este una din instituțiile fundamentale ale dreptului civil roman şi pentru valabilitatea sa este necesară întrunirea anumitor condiții: părțile să aibă cetățenie romană, obiectul vânzării să fie un lucru roman, cântarul de aramă şi cantaragiul, cinci martori cetățeni romani, rostirea unei formule solemne de către *accipiens.* Lipsa unei singure condiții ducea la nulitatea actului. În cazul de față, însă, nu este întrunită nici una dintre aceste condiții. Fenomenul a fost interpretat în

Cumpara de pe www.unitbv.ro

cele mai variate chipuri. Într-o opinie mai veche, mancipațiunea la care se referă declarația de vânzare nu ar fi valabilă, deoarece nu sunt întrunite condițiile necesare, dar efectele vânzării se produc totuşi, în virtutea celorlalte declarații ale părților, care sunt făcute conform dreptului ginților şi, ca atare, sunt valabile.

S-a mai afirmat că declarația cu privire la utilizarea mancipațiunii între părți a apărut accidental sau că este vorba despre o substituire de termeni, întrucât, în realitate, părțile au folosit tradițiunea, care este un act de drept al ginților, dar au numit-o mancipațiune. În fine, unii autori au arătat că părțile au utilizat două acte distincte, în vederea realizării unei singure operațiuni juridice, pentru mai multă siguranță.

Aşa cum s-a văzut, actele de vânzare cuprinse în tripticele din Transilvania au o serie de elemente conforme cu dreptul roman, pe când altele sunt în vădită contradicție cu cerințele sale. Aceste neconcordanțe țin însă de domeniul aparențelor şi nu trebuie cercetate în mod mecanic, în cadrul unui simplu joc de tehnică juridică. Numai o interpretare dogmatică poate conduce la concluzia că în fizionomia acestor acte există contradicții inexplicabile, interpretare care pleacă de la ideea greşită că dacii au abandonat cu totul dreptul lor şi că l-au înlocuit, integral, cu dispozițiile dreptului roman. Într-o asemenea abordare, orice neconcordanță între fizionomia unei instituții juridice a dreptului daco-roman şi cea a instituției corespunzătoare de drept roman apare ca o anomalie.

Dacă analizăm însă clauzele cuprinse în aceste acte ca pe un tot unitar, vom constata că ne aflăm în fața unor instituții juridice noi, în structura cărora elementele de drept roman au dobândit o funcționalitate originală. În acest sens, se poate afirma că mancipațiunea, unită cu simpla înțelegere a părților, constituie punctul de plecare spre vânzarea consensuală translativă de proprietate.

Aşa cum am arătat, unii autori au fost tentați să analizeze tăbliţele cerate din Transilvania delimitând în mod artificial elementele ce țin de dreptul civil roman sau de dreptul ginților, față de elementele noi, introduse de către părți. Noi apreciem că, dimpotrivă, accentul trebuie să cadă pe împletirea elementelor de drept roman şi de drept autohton, pe faptul că actele cuprinse în tăbliţele cerate au o fizionomie aparte, originală, că formularea lor este expresia unei sinteze realizate prin utilizarea unor elemente de tehnică juridică extrem de variate, în scopul satisfacerii intereselor specifice ale părților. Încheind diferite acte juridice, părtile, care nu aveau aceeaşi condiție juridică, dar trăiau şi munceau împreună, au corectat caracterul rigid şi formalist al unor acte de drept roman şi au creat instituții juridice noi.

Faptul că cetățenii şi peregrinii încheiau, între ei, acte care conțineau elemente atât de drept roman cât şi de drept autohton, arunca o puternică lumină şi asupra incapacităților decurgând din condiția juridică a persoanelor. Coexistența elementelor mixte în textele acestor tăbliţe atestă tendința spre unificarea celor două sisteme juridice, în cadrul unui proces general de unificare, manifestat atât pe plan etnic, cât şi pe plan instituțional. În acest cadru, incapacitățile de care erau loviți peregrinii tind să se estompeze şi chiar să dispară.

Toate acestea impun, fără putință de tăgadă, concluzia că în procesul extrem de complex al formării poporului daco-roman, fenomenul juridic s-a manifestat ca o importantă latură componentă, contribuind la accelerarea unificării celor două civilizații, la realizarea unei sinteze atotcuprinzătoare.

Acest sistem juridic a cunoscut o evoluție istorică milenară, care poate fi periodizată în trei mari epoci:

a) Epoca formării Legii Țării sau a dreptului cutumiar românesc, pe fondul juridic daco-roman;

b) Epoca elaborării dreptului feudal scris, care marchează o nouă receptare a dreptului roman, de data aceasta prin filieră bizantină;

c) Epoca elaborării codurilor moderne din domeniul privat, când tehnica juridică romană evoluată a fost preluată în formă pură, fără adaptări sau modificări semnificative.

După retragerea aureliană, reglementările din domeniul privat, dar nu şi cele din domeniul public, au continuat să se aplice, pierzându-şi caracterul juridic, de vreme ce o dată cu dezmembrarea statului, ele nu au mai fost aplicate prin forța de constrângere, ci în condițiile specifice ale obştii săteşti.

Curs pentru uz privat - www.ujmag.ro

Normele de conduită fără caracter juridic s-au aplicat în obştea sătească până la apariția primelor formațiuni statale de tip feudal. Conținutul acestor norme de conduită este preluat din dreptul daco-roman, dar le lipseşte elementul sancțiunii juridice, acela care conferă caracter obligatoriu normelor sociale. Avem în vedere, cu deosebire, normele de muncă, normele cu privire la stăpânirea devălmaşă şi individuală asupra pământului, cele cu privire la transmiterea bunurilor imobile, la rudenie, familie şi succesiuni, la încheierea convențiilor dintre părți, precum şi la soluționarea litigiilor dintre persoane.

Odată cu apariția primelor formațiuni politice prestatale de tip feudal, aceste norme de conduită şi-au redobândit caracterul juridic de odinioară, căci ele au fost aplicate prin constrângere de către organisme statale specializate *(apparatus bellicus* al cnezatelor, voievodatelor şi țărilor).

După formarea statelor feudale de sine stătătoare, pe fondul juridic daco-roman, s-a format un sistem de drept atotcuprinzător, care a reglementat toate categoriile de relații sociale şi în care, iarăşi numai în sfera dreptului privat, se regăsesc o serie de idei şi instituții romane, ca expresie a continuității juridice.

Astfel, statutul juridic al țăranilor aserviți, denumiți rumâni sau vecini în Legea Țării, este preluat după modelul colonilor servi din dreptul lui Justinian.

În materia proprietății, Legea Țării consacră transmiterea proprietății prin tradițiune, precum şi dreptul de precumpărare în cazul anumitor bunuri, de străveche origine romană. Tot aşa, preluând modelul roman cu privire la drepturile reale asupra lucrului altuia *(iura in re aliena),* Legea Țării a consacrat, cu unele limitări, servitutea predială desemnată în textele romane prin termenul de *ius pascendi.*

În materia succesiunilor, unicul fundament al moştenirii este rudenia de sânge, după modelul dreptului roman evoluat, iar substituțiunea fideicomisară are ca model fideicomisul de familie din dreptul roman.

În materia obligațiilor, noțiunile, categoriile principiile şi instituțiile juridice romane au fost preluate, de regulă, prin adaptarea lor la specificul feudal românesc. Cu toate acestea, unele valori juridice din Legea Țării corespund cerințelor dreptului clasic roman. Spre exemplu, contractele se formează, de regulă, prin simpla convenție a părților. Contractul de vânzare însă se formează prin convenția părților însoțită de remiterea materială a lucrului, ceea ce semnifică desăvârşirea sintezei dintre simpla convenție şi mancipațiune, utilizate în tripticele din Transilvania pentru realizarea operațiunii juridice a vânzării.

Viciile de consimțământ sunt, ca şi în dreptul roman clasic, teama şi dolul, după cum garanțiile reale şi personale (zălogul şi chezaşii) sunt reglementate în conformitate cu cerințele dreptului clasic roman.

În secolul al XVII-lea au fost elaborate primele monumente de drept laic românesc: *„Cartea românească de învățătură"* şi *„Îndreptarea legii"*.

Cartea românească de învățătură este prima codificare legislativă cu caracter laic din istoria dreptului nostru. Titlul integral al lucrării ne indică izvoarele pravilei, metoda de lucru, precum şi scopul urmărit prin adoptarea ei: *„Cartea românească de învățătură de la pravilele împărăteşti şi de la alte județe cu zisa şi cu toată cheltuiala a lui Vasile voievodul şi domnul Țărei Moldovei, den multe scripturi tălmăcite den limba ilinească pe limba românească".* Acest titlu ilustrează şi faptul că lucrările străine au fost codificate într-o viziune proprie, ca urmare a inițiativei domneşti, şi constituie o operă de sinteză cu trăsături originale.

Îndreptarea legii a fost tipărită în anul 1652 la Târgovişte, din porunca domnitorului Matei Basarab, sub denumirea de *Pravila cea mare.* Ea cuprinde, pe lângă versiunea muntenizată a pravilei lui Vasile Lupu de la 1646, traduceri şi prelucrări ale unor acte din nomocanoanele bizantine.

Aceste legiuiri au fost realizate, în principal, sub influența Bazilicalelor, aşadar sub influența unei legislații în care ideile şi instituțiile juridice romane erau adaptate la realitățile medievale din societatea bizantină

Întrucât dreptul bizantin s-a format prin adaptarea dreptului roman la realitățile de tip feudal din Bizanț, el se caracterizează prin degradarea conceptelor şi ideilor juridice romane, în toate domeniile dreptului privat.

Curs de drept roman www.umad.ro

Astfel, individualismul juridic roman a fost înlocuit cu sistemul solidarității de castă; noțiunile şi instituțiile caracterizate printr-un înalt grad de abstractizare, în fizionomia cărora elementul subiectiv al voinței umane era definitoriu, au fost înlocuite cu regimul privilegiilor pentru unii şi al servituților pentru alții; locul reglementărilor sistematice şi simetrice, întemeiate pe reguli de maximă generalitate, a fost luat de o reglementare cazuistică.

Cercetarea reglementărilor din aceste legiuiri ne oferă prilejul să constatăm că principiile şi instituțiile juridice romane nu se mai caracterizează prin subiectivizare, abstractizare şi generalizare, ci prin caracterul empiric (de speță), specific sistemului de drept de tip feudal.

Aşadar, în monumentele juridice româneşti din epoca feudală, redactate sub influența Bazilicalelor, dreptul clasic roman a fost falsificat. Spre pildă, în materia persoanelor, dreptul roman evoluat a avut un caracter unificator, căci a pus semnul egalității între libertate şi cetățenie, pe când dreptul feudal românesc scris a consacrat sistemul castelor închise şi ereditare; în materia bunurilor, dreptul de proprietate ajuns la maxima subiectivizare şi caracterizat prin faptul că titularul dreptului putea exercita toate atributele acestuia printr-o simplă manifestare de voință, a fost înlocuit cu proprietatea divizată, caracterizată prin existența lui *dominium eminens* şi a lui *dominium utile* şi prin împărțirea atributelor proprietății între persoane diferite; în materia obligațiilor, noțiunile, categoriile şi principiile care asigurau o perfectă simetrie formelor, elementelor şi efectelor contractelor au fost pur şi simplu abandonate, astfel încât în materia contractelor nu mai dispunem de criterii sigure pentru a distinge între diferite categorii de contracte.

Ca şi în dreptul bizantin, în dreptul feudal românesc scris se păstrează numai aspectele formale din fizionomia dreptului clasic roman. Acest sistem juridic se îndepărtează, în privința conținutului, de cerințele fundamentale ale dreptului roman evoluat.

Dacă în epoca de formare a Legii Țării ideile şi instituțiile juridice romane din domeniul privat au fost preluate în forma pe care au dobândit-o în sinteza daco-romană, odată cu adoptarea dreptului feudal scris, aceste idei şi instituții au fost preluate în forma pe care au avut-o în dreptul bizantin. Dreptul feudal scris nu a substituit însă dispozițiile din Legea Țării, căci cutuma juridică românească a continuat să fie dreptul comun până în perioada de tranziție către epoca modernă, iar dreptul scris s-a aplicat numai în subsidiar. Elementele de drept roman în formă bizantină, pe care le regăsim în dreptul nostru feudal scris, nu s-au suprapus mecanic reglementării juridice tradiționale, ci au marcat o continuare a procesului de romanizare a dreptului nostru, în condițiile specifice feudalismului.

Reglementările juridice din Pravile s-au dovedit inaplicabile odată cu dezvoltarea economiei de schimb. Conştienți de faptul că vechea reglementare juridică nu poate fi adaptată la noile realități, autorii de pravile moderne s-au adresat izvoarelor dreptului roman.

Demersul lor teoretic şi practic s-a desfăşurat în două etape:

1. Elaborarea reglementărilor de drept civil din a doua fază a regimului turco-fanariot
2. Elaborarea Codului civil Alexandru loan I, actualmente Codul civil român.

Cu toate că legiuirile adoptate în această epocă rămân feudale în esența lor, ele prezintă totuşi o serie de trăsături specifice, atât în privința conținutului, cât şi a formei. Izvoarele bizantine, depăşite de noile relații, nu mai au ponderea de odinioară în elaborarea noii legislații scrise; sunt preluate şi adaptate, în schimb, o serie de principii şi instituții proprii codurilor moderne. Totodată, ca o expresie a continuității dreptului nostru, în noile izvoare se realizează şi codificarea obiceiului pământului. Dacă în legiuirile anterioare obiceiul pământului era recunoscut ca izvor de drept în starea în care se afla, de data aceasta obiceiurile sunt menționate expres şi sistematizate pe instituții juridice.

Sub aspectul formei, asistăm la un progres real în direcția sistematizării şi a tehnicii de reglementare juridică.

Noile legiuiri au fost desemnate prin termenul de *condică, codică* sau *cod,* potrivit tradiției romane şi practicii din Europa acelei vremi.

Astfel, *Codul Calimach (Condica țivilă a Moldovei)* a fost elaborat de către mai multe comisii de jurişti, formate încă din anul 1813, la inițiativa domnului Scarlat Calimach. Şi acest

Curs de la www.ucv.ro

cod a fost publicat în limbile română şi greacă. Versiunea în limba greacă a fost tipărită şi a intrat în vigoare în anul 1817, pe când textul în limba română a apărut abia în anul 1833.

Principalele izvoare ale *Condicii ţivile a Moldovei* au fost: obiceiul pământului, dreptul bizantin, Codul civil francez de la 1804 şi Codul civil austriac de la 1811.

Prin conţinutul şi forma sa, această legiuire s-a apropiat foarte mult de codurile civile moderne.

Partea întâi este consacrată *dritului persoanelor,* cea de a doua *dritului lucrurilor,* iar cea de a treia *înmărginirilor ce privesc dritul persoanelor dimpreună şi a lucrurilor.* În partea finală sunt cuprinse două anexe care înfăţişează regulile aplicabile concursului creditorilor şi licitaţiei. Codul s-a aplicat până la 1 decembrie 1865.

Legiuirea Caragea a fost întocmită şi publicată în anul 1818 şi a intrat în vigoare un an mai târziu.

Prin conţinutul dispoziţiilor sale, *Legiuirea Caragea* este mai puţin unitară, deoarece cuprinde norme de drept civil, de drept penal şi de procedură. Prima parte a codului tratează despre *obraze,* cea de a doua despre *lucruri,* partea a treia despre *tocmeli,* cea de a patra despre *daruri şi moştenire,* partea a cincea despre *vini,* iar ultima despre ale *judecăţilor.*

Aşadar, primele patru părţi ale legiuirii formează un adevărat cod civil, partea a cincea un cod penal, iar partea a şasea un cod de procedură.

Legiuirea Caragea s-a aplicat, ca şi *Codul Calimah,* până la intrarea în vigoare a Codului civil român.

Pe lângă cele două coduri menţionate mai sus, care au fost promulgate de către domni, s-au întocmit şi unele pravile care au rămas fără sancţiune domnească, dar s-au bucurat de un anumit interes, aplicându-se chiar şi în practica instanţelor

Astfel, paharnicul Toma Carra a proiectat elaborarea unui cod, sub numele de *Pandecte,* compus din trei părţi: *persoane, lucruri* şi *acţiuni.*

Autorul a redactat însă numai prima parte, privind materia persoanelor (în anul 1806), care a rămas în manuscris şi care avea o structură similară părţii corespunzătoare din codul civil francez.

În anul 1814, pravilistul moldovean Donici, a elaborat un adevărat cod civil, cunoscut sub denumirea de *Manualul juridic al lui Andronache Donici.* Deşi nu a fost adoptat oficial, *Manualul* s-a bucurat de un real interes din partea practicienilor, deoarece era redactat în limba română, avea o structură modernă şi cuprindea reglementări avansate. Principalele sale izvoare au fost: unele legiuiri bizantine, obiceiul pământului şi legiuirile româneşti anterioare.

Fiind adoptate în condiţiile dezvoltării relaţiilor marfă-bani şi sub influenţa unor reglementări juridice europene moderne, codurile din a doua fază a regimului turco-fanariot se deosebesc de cele anterioare atât în conţinut, cât şi ca formă.

Ele consacră instituţii noi, cu un nou mod de formare şi cu noi elemente şi efecte.

În mod firesc, structura acestor coduri tinde să se adapteze noului conţinut, astfel încât asistăm la un început de delimitare a ramurilor de drept, fapt de natură să indice o tendinţă clară spre formarea sistemului de drept modern.

Astfel, dreptul de proprietate evoluează în direcţia degajării proprietăţii feudale de străvechiul drept de folosinţă al ţăranilor. Acest proces îşi are originea în reforma lui Constantin Mavrocordat, în urma căreia ţăranii au dobândit accesul la folosinţa pământului în baza unui contract şi nu în baza unui drept recunoscut de obiceiul pământului.

Marcând trecerea de la concepţia proprietăţii divizate la cea a proprietăţii absolute, aceste legiuiri precizează că atributele proprietăţii pot *fi* împărţite între două persoane *(dritul fiinţei* şi *dritul folosinţei)* potrivit vechiului sistem, dar că ele se pot întruni şi asupra unei singure persoane şi atunci dreptul de proprietate este desăvârşit sau absolut.

Aceeaşi tendinţă se degajă şi din textele care prevăd că raporturile dintre boieri şi ţărani se stabilesc pe baza contractului de emfiteoză (în *Codul Caragea)*; dacă în epoca feudalismului dezvoltat dreptul de folosinţă avea o bază legală, în faza de descompunere a feudalismului el dobândeşte o bază contractuală, aşa încât, pe această cale, se recunoaşte

Cumpărat de pe www.ujmag.ro

indirect dreptul absolut de proprietate al boierilor asupra moşiilor. Într-adevăr, transmiterea prin contract a dreptului de folosință nu aduce vreo atingere proprietății absolute.

Şi în materia persoanelor s-au afirmat unele elemente noi. Spre exemplu, persoanele juridice sunt reglementate prin dispoziții cuprinse în capitole distincte, fapt ce se explică prin apariția primelor societăți comerciale. În *Pravilniceasca Condică* şi în *Legiuirea Caragea* ele sunt desemnate prin termenul de *tovărăşii* iar în *Codul Calimah* sunt denumite *persoane moraliceşti. Codul Calimah* şi *Legiuirea Caragea* reglementează amănunțit regimul juridic al *tovărăşiilor neguțătoreşti,* în special cu privire la formarea capitalului, administrare, răspundere, împărțirea câştigurilor şi stingerea tovărăşiei. În linii generale, aceste dispoziții sunt similare cu cele cuprinse în Codul civil francez.

Cu privire la obligații, *Codul Calimah* şi *Legiuirea Caragea* dezvoltă o adevărată teorie a obligațiilor, prin receptarea celor mai noi reglementări în materie. Astfel, sunt tratate, într-o formă sistematică, numeroase aspecte privind izvoarele obligațiilor, criteriile de clasificare a acestora, elementele esențiale ale contractelor şi elementele specifice fiecărui contract.

Materia contractelor este amplu reglementată atât în *Codul Calimah,* cât şi în *Legiuirea Caragea,* un accent deosebit fiind pus asupra vânzării, închirierii, arendării, schimbului, depozitului, comodatului, emfiteozei, mandatului, sechestrului, chezăşiei, zălogului, anticrezei.

Contractul de vânzare-cumpărare este reglementat deosebit de amănunțit în ambele coduri, ca o expresie a nivelului relativ ridicat la care ajunseseră relațiile marfă-bani.

Transformări mai importante au intervenit în domeniul dreptului procesual, determinate, în principal, de modernizarea organizării instanțelor înfăptuite de Alexandru Ipsilanti. Menționăm, în acest sens, introducerea condicilor de judecată la toate instanțele, formularea în scris a hotărârilor şi motivarea lor cu arătarea *capului de pravilă,* introducerea reprezentării în justiție prin mandatari *(vechili)* sau prin avocați *(vechili de judecăți).*

Tot aşa, vechile probe cu caracter mistic trec pe un plan secundar, afirmându-se tot mai mult probele scrise, declarațiile martorilor oculari sau cercetările instanței *(dovezi cu meşteşug).* Judecătoriile de la județe aveau obligația de a ține condici speciale pentru vânzările de moşii, pentru testamente sau foi de zestre, ceea ce marchează publicitatea tranzacțiilor imobiliare şi ale notariatului.

Prin adoptarea codurilor din cea de-a doua fază a regimului turco-fanariot s-a făcut un prim pas în direcția sistematizării şi modernizării dreptului nostru, cu referire specială la domeniul dreptului privat. Într-adevăr, codificări ca *Manualul juridic al lui Andronache Donici, Codul Calimah* şi *Legiuirea Caragea* se caracterizează prin definirea termenilor, prin sistematizarea materiei pe instituții juridice şi prin reglementarea-cadru, spre deosebire de reglementarea cazuistică din legiuirile anterioare. În privința conținutului reglementărilor, apar o serie de elemente moderne, privitoare la statutul juridic al persoanelor fizice, organizarea persoanelor juridice, adopțiunea, tutela şi curatela, fizionomia drepturilor reale, elementele şi clasificarea contractelor. Se mențin, totodată, şi unele din vechile reglementări, în condițiile specifice destrămării relațiilor sociale de tip feudal. Dacă dispozițiile normative de tip feudal sunt preluate mai cu seamă din Bazilicale, cele cu caracter novator sunt receptate în cea mai mare parte din Codul civil francez, care este expresia juridică clasică a relațiilor dintr-o societate întemeiată pe economia de schimb şi care a fost elaborat prin valorificarea instituțiilor dreptului privat roman din epoca clasică. Aşadar, codurile pe care le-am menționat au receptat dreptul roman fie în forma pe care i-a imprimat-o dreptul bizantin, fie în forma pură, proprie codului civil francez. În acelaşi timp, s-au aplicat şi dispozițiile din Legea Țării, care au păstrat în conținutul lor elemente ale străvechiului sistem juridic daco-roman.

Iată cum, în acest stadiu de evoluție, fizionomia dreptului privat românesc se defineşte prin receptarea unor valori ale dreptului daco-roman, ale dreptului bizantin şi ale dreptului roman în formă pură, dar nu direct, ci prin filieră franceză.

Codul civil este o sistematizare a valorilor juridice romane, în sensul că autorii acestuia au preluat spiritul şi tehnica juridică din Digeste. Componenta formală a codificării, exprimată în structurarea şi succesiunea dispozițiilor, a fost preluată însă, în principal, din Codul Napoleon.

Cumpără de pe www.unibs.ro

Fiind cele mai strâns legate de realitatea economică, normele dreptului civil aveau o importanță aparte în epoca Unirii, când se dezvoltau relațiile de schimb. Normele de drept civil existente la acea dată erau, în multe privințe, depăşite sub aspectul conținutului, iar sub aspectul formei erau insuficient sistematizate. În scopul depăşirii acestor neajunsuri şi pentru crearea unui drept civil modern, atât în conținut, cât şi ca formă, Cuza a cerut Comisiei Centrale de la Focşani să treacă la alcătuirea unui nou cod. Până în anul 1863 comisia a folosit ca principal izvor proiectul codului italian *Pisanelli,* iar după această dată a urmat modelul codului civil francez al lui Napoleon de la 1804. Orientarea inițială se explică prin rațiuni de ordin politic, deoarece Italia se găsea într-o situație similară cu cea a Principatelor Române, luptând pentru unificarea sa politică şi legislativă. În al doilea rând, proiectul italian era de dată recentă şi lua în considerare toate progresele făcute în materie, pe când codul francez fusese adoptat cu 60 de ani în urmă.

În trecut s-a afirmat cu insistență că acest cod a fost o copie a celui francez. Este adevărat că multe dispoziții şi principii ale Codului civil francez au fost preluate, dar nu în mod mecanic, ci prin adoptarea şi numai în măsura în care corespundeau realităților de la noi. Potrivit metodei de lucru a comisiei, textele franceze au fost selecționate, unele din ele fiind păstrate, altele modificate iar altele eliminate. În acelaşi timp, s-au păstrat o serie de dispoziții din legiuirile noastre civile anterioare, s-au preluat unele texte din proiectul *Pisanelli,* ca şi din legislația civilă a Belgiei.

În codul nostru civil s-au păstrat unele dispoziții din legiuiri mai vechi, cum ar fi cele care stabilesc pentru copiii naturali un regim unitar, în timp ce codul francez făcea numeroase distincții între diverse categorii de copii naturali. Tot aşa, codul nostru a păstrat din vechea legislație principiul egalității soților în evocarea motivelor de divorț, spre deosebire de codul francez. În materia contractelor, codul civil francez a desființat contractele de emfiteoză existente la apariția sa şi a interzis încheierea lor pe viitor, pe când Codul civil român interzice şi el încheierea acestor contracte pe viitor, dar nu le desființează pe cele existente.

Din proiectul *Pisanelli* s-au folosit unele dispoziții privind bunurile şi obligațiile, deoarece ele erau mai evoluate sub aspectul tehnicii de redactare, iar din dreptul belgian s-au preluat unele texte privind privilegiile şi ipotecile.

Pe lângă acestea, la elaborarea Codului civil român a fost avută în vedere şi doctrina juridică a vremii, deoarece în lucrările elaborate după adoptarea Codului civil francez s-au constatat unele deficiențe ținând de tehnica redactării sau de unele contradicții între articole.

În tratarea materiei, principalul accent cade asupra proprietății, întrucât cartea a doua se referă în întregime la bunuri, iar cartea a treia la modurile prin care se poate dobândi proprietatea.

La baza reglementării condiției juridice a persoanelor fizice este pus principiul egalității tuturor în fața legilor. Preluând reprezentarea distincției romane dintre capacitatea de drept şi capacitatea de fapt, codul face distincție între capacitatea de folosință şi capacitatea de exercițiu. Cu privire la capacitatea de folosință, codul nostru prevede că ea începe în momentul naşterii, dacă copilul s-a născut viu.

Majoratul a fost fixat la 21 de ani, dar se prevede şi o procedură a emancipării, potrivit cu care emancipatul poate încheia anumite acte şi îşi poate angaja răspunderea chiar înainte de această dată.

Modelul roman este preluat şi în materia persoanelor juridice, care se împărțeau în două categorii: cu scop lucrativ şi fără scop lucrativ. Cele cu scop lucrativ urmau a fi reglementate prin Codul de comerț. Cele fără scop lucrativ, care îşi propuneau obiective culturale, sportive, de binefacere sau politice, se înființau prin decret domnesc, deoarece se socotea că persoana juridică nu are o realitate proprie, ci este o ficțiune a legii.

Cu privire la relațiile de rudenie multe dispoziții au fost preluate din legile anterioare, fiind menținute, de exemplu, dispozițiile privind încheierea şi desfacerea căsătoriei.

Deosebit de sugestiv este modul în care legiuitorul român a preluat tehnica juridică romană cu privire la regimul dotei şi al donațiunii între soți. Astfel, cu privire la bunurile pe care soții le aduc în căsătorie, codul prevede principiul libertății de alegere între regimul sepa-

Curs Drept Civil www.unibg.ro

rației de bunuri, al comunității de bunuri sau al regimului dotal. În acelaşi timp, soții puteau să creeze pentru bunurile lor un regim distinct de cele arătate în cod. Dacă în momentul căsătoriei soții nu făceau nici o precizare cu privire la regimul bunurilor, se considera că au optat pentru regimul separației de bunuri, fiecare soț având dreptul de a-şi administra bunurile sale, cele dobândite în timpul căsătoriei urmând a aparține soțului care făcea dovada dobândirii lor.

Referitor la regimul dotal se prevedea că dota adusă în căsătorie de către soție trebuie menționată în actul dotal, urmând ca bunurile să fie administrate de către soț în interesul căsătoriei. Ele puteau fi înstrăinate numai în cazurile arătate de lege şi cu obligația cumpărării unor bunuri similare, care deveneau dotă.

În partea referitoare la bunuri, codul face, după criteriul formal, o clasificare a acestora în mobile şi imobile, asigurând o protecție deosebită bunurilor imobile, pe considerentul că ele prezentau o valoare mai mare, preluând astfel concepția romană cu privire la clasificarea bunurilor. Cu timpul însă unele bunuri mobile, ca mijloacele de navigație maritimă sau aeriană, au întrecut în mod vădit valoarea celor imobile, contrazicând concepția codului civil.

Celelalte clasificări ale bunurilor sunt făcute, de asemenea, pe baza unor criterii formale.

Proprietatea, ca cel mai important drept real, este amplu reglementată, cu precizarea atributelor sale şi cu precizarea distincției dintre diferitele forme de stăpânire a lucrurilor (nuda proprietate, posesia, detenția). Sunt înfățişate şi celelalte drepturi reale, ca de pildă servituțile sau uzufructul, valorificându-se astfel reglementarea juridică evoluată în această materie.

Una din figurile juridice care ocupă un loc central în cuprinsul codului este cea a contractului, pe care gândirea juridică romană a ridicat-o la nivelul maximei abstractizări.

La baza materiei stă teoria generală a obligațiilor şi noțiunea de răspundere civilă. Răspunderea civilă este fie contractuală, fie delictuală, oglindind astfel concepția lui Gaius cu privire la clasificarea obligațiilor după izvoare.

Răspunderea contractuală ia naştere ca urmare a încălcării unei obligații născute din contract, iar partea care nu şi-a îndeplinit obligația trebuie să plătească celeilalte părți o despăgubire.

Răspunderea delictuală se naşte din faptul ilicit săvârşit de către o persoană, prin care se aduce un prejudiciu altei persoane. Conform art. 998, oricine produce un prejudiciu altuia este obligat a-l repara. Acoperirea prejudiciului trebuie să fie integrală pentru a se respecta echilibrul inițial dintre părți.

Unul din principiile fundamentale de origine romană, care şi-a găsit consacrarea în cod, este cel al răspunderii personale pentru fapta proprie. Răspunderea colectivă şi răspunderea pentru fapta altuia sunt admise numai în cazuri excepționale (răspunderea părinților pentru fapta copiilor minori, răspunderea proprietarilor pentru daunele cauzate de animale sau de lucrurile neînsufleţite care le aparțin). Dar, chiar şi în aceste cazuri, părintele sau proprietarul sunt răspunzători pentru culpa proprie, aceea de a nu-şi fi îndeplinit obligația de supraveghere.

Privitor la formarea contractelor, tot în conformitate cu cerințele dreptului roman, este consacrat principiul autonomiei de voință a părților, aşa încât consimțământul acestora trebuie să fie liber şi neviciat. Voința părților contractante poate fi viciată prin eroare, dol sau violență.

Codul prevede diverse clasificări ale contractelor, cum ar fi cele consensuale (formate prin simplul acord de voință) sau cele solemne (pentru a căror formare este necesară îndeplinirea unei formalități). O serie de clasificări ale contractelor, elaborate de doctrina dreptului civil, se bazează pe anumite texte romane, dar nu figurează ca atare în cod.

În fine, concepția Digestelor este receptată şi în domeniul succesoral, dovadă în acest sens fiind faptul că la baza succesiunii *ab intestat* se află relațiile de rudenie, ordinea succesorală fiind dată de gradele rudeniei: succesori legitimi (descendenți, ascendenți, colaterali), succesori naturali, soțul supraviețuitor etc. Descendenții şi părinții se bucură de protecția acordată prin instituția rezervei succesorale. Codul civil a suprimat dispozițiile mai vechi cu privire la soțul supraviețuitor, reținând numai un drept de uzufruct în favoarea vădu-

Cumpărat de pe www.unibit.ro

vei sărace atunci când este în concurs cu descendenții, şi un drept de proprietate când ea este în concurs cu alte rude.

Testamentul, pe baza căruia se face moştenirea testamentară, este de mai multe feluri: olograf, autentic şi mistic. Testamentul olograf este scris, semnat şi datat de testator. Testamentul autentic este semnat de testator şi este transmis judecătorului, care îl citeşte în şedință publică şi, prin aceasta, îi conferă autenticitate. Testamentul mistic sau secret este semnat de testator şi prezentat strâns şi pecetluit judecătorului, care nu ia cunoştință de conținutul său, ci întocmeşte numai un proces-verbal, pe baza declarației testatorului, în care se consemnează că actul ce i-a fost prezentat este testamentul acelei persoane.

Din cele înfățişate mai sus se desprinde concluzia că adoptarea Codului civil român are semnificația negării celor mai importante dispoziții din dreptul privat tradițional şi a întoarcerii la valorile juridice romane, aşa cum au fost ele consacrate în epoca clasică. Dacă dreptul daco-roman şi dreptul feudal scris din domeniul privat se caracterizează prin receptarea şi adaptarea valorilor juridice romane la realitățile proprii sclavagismului şi feudalismului românesc, elaborarea Codului civil întrerupe această linie de evoluție şi marchează un moment de discontinuitate în istoria dreptului nostru, prin receptarea dreptului roman în forma sa pură.

§ 3. DIVIZIUNILE DREPTULUI PRIVAT ROMAN

6. Aşa cum dreptul roman, în ansamblul său, se divide în drept public şi drept privat, la rândul lui dreptul privat roman este format din trei ramuri de drept:

- dreptul civil *(ius civile),*
- dreptul ginților *(ius gentium)* şi
- dreptul natural *(ius naturae).*

Conceptul de drept civil roman are trei accepțiuni:

În primul sens, care este cel mai vechi, dreptul civil cuprinde totalitatea normelor juridice care reglementează relațiile dintre cetățenii romani; el se mai numeşte şi *dreptul quiritar,* întrucât cetățenii romani se numeau quiriți. Actele juridice consacrate prin normele dreptului civil, presupun respectarea unor condiții de formă extrem de complicate. Formalismul excesiv al actelor de drept civil se explică, în primul rând, prin faptul că vechii romani nu aveau experiența vieții juridice, astfel încât toate actele juridice au fost înconjurate cu gesturi rituale, cu jurăminte, pentru ca cetățenii să-şi dea seama de consecința acelor acte juridice.

În al doilea rând, romanii au consacrat un sistem juridic formalist, pentru ca străinii, necetățenii, să nu aibă acces la viața juridică romană. De altminteri, în epoca foarte veche, nici nu se punea problema existenței unor relații juridice între cetățenii romani şi străini, pentru că funcționa principiul conform căruia orice străin venit la Roma cădea în sclavie.

Cu timpul, însă, pe fondul dezvoltării comerțului, romanii au început să-i tolereze pe străini, dacă se puneau sub protecția unor cetățeni romani în calitate de oaspeți sau clienți, iar în epoca mijlocie a republicii puteau veni la Roma, fără a cădea în sclavie, locuitorii cetăților care aveau tratate de alianță cu Roma. Aşadar, străinii puteau stabili relații juridice cu cetățenii romani şi se numeau peregrini, cu precizarea că relațiile dintre cetățeni şi peregrini nu erau reglementate prin normele dreptului civil, ci prin normele dreptului ginților.

Cumpărat de pe www.ujmag.ro

În al doilea sens, dreptul civil roman se confundă cu jurisprudența sau cu activitatea de cercetare ştiinţifică a jurisconsulților.

În al treilea sens, dreptul civil cuprinde întregul drept privat, cu excepția dreptului pretorian, care a fost creat de pretori prin utilizarea unor mijloace procedurale.

7. Dreptul ginților cuprinde totalitatea normelor juridice care reglementează relațiile dintre cetățeni şi peregrini. Întrucât au luat naştere pe terenul relațiilor comerciale, actele de drept al ginților nu presupun condiții de formă, ci se încheie, de regulă, prin simpla manifestare de voință a părților; de aceea se afirmă că dreptul ginților marchează momentul maximei abstractizări şi subiectivizări a procedeelor juridice romane.

Față de avantajele pe care le prezintă, cu timpul, dreptul ginților a preluat funcțiile dreptului civil, iar în epoca împăratului Justinian, dreptul ginților a devenit un drept general.

În al doilea sens, pe care-l întâlnim la Titus Livius, dreptul ginților cuprinde totalitatea normelor juridice care reglementează relațiile dintre cetăți (în prezent dreptul internațional public).

În al treilea sens, dreptul ginților se confundă cu dreptul natural, căci în concepția unor jurisconsulți clasici, ar exista anumite norme ale dreptului privat roman cu aplicațiune universală, care fac parte din ramura dreptului natural. Mai mult chiar, unii jurisconsulți clasici afirmau că normele dreptului natural se aplică nu numai tuturor ființelor umane, ci şi tuturor viețuitoarelor.

Această concepție a fost preluată şi adaptată de către doctrinarii revoluțiilor burgheze şi a stat la baza teoriei contractului social.

8. Dreptul natural. Romanii vedeau în dreptul natural un sistem de principii valabile pentru toate popoarele şi pentru toate timpurile.

Socotim că nu este lipsit de interes ca într-un manual de drept privat roman să prezentăm în scurte cuvinte şi unele date privitoare la dreptul public roman. În acest scop, vom proceda la sistematizarea normelor lui *ius publicum* utilizând criterii moderne, întrucât criteriile romane de sistematizare nu au supraviețuit în această materie.

Dreptul administrativ. Atât senatul, cît şi magistrații (în epoca republicii), iar mai târziu împăratul, senatul şi magistrații, aveau importante atribuții de domeniul executării dispozițiilor cuprinse în legi sau în alte izvoare de drept, care se refereau la organizarea şi realizarea în concret a puterii politice. Pe de altă parte, în special în epoca republicii, constatăm că există anumite magistraturi care au atribuțiuni aproape în exclusivitate de domeniul administrației publice. Iată de ce se poate afirma că dreptul public roman cunoaşte o categorie distinctă de norme juridice, norme referitoare la organele administrației statului, la specificul activității lor, precum şi la interesele ce urmează a fi realizate prin această activitate.

Erau învestiți cu dreptul de a administra *(potestas)* următorii magistrați: cenzorii, questorii şi edilii curuli.

Cenzorii erau aleşi, din cinci în cinci ani, pentru o perioadă de 18 luni şi aveau atribuțiuni privitoare la exploatarea bunurilor statului. În acest sens, cenzorii delimitau proprietatea statului de cea a particularilor, închiriau particularilor anumite bunuri sau activități economice şi financiare, după cum organizau vânzarea unor bunuri ale statului. Precizăm că după expi-

Cumpărat de pe www.ujmag.ro

rarea celor 18 luni, atribuţiile cenzorilor erau preluate de către consuli, iar mai târziu de către pretori, care le exercitau până la data noilor alegeri.

Questorii încasau creanţele statului, inclusiv amenzile, organizau vânzarea unor bunuri ale statului de mai mică importanţă (sclavii), plăteau salariile funcţionarilor publici.

Edilii curuli se îngrijeau de aprovizionarea Romei cu cereale *(cura anonnae), precum* şi de administrarea drumurilor, apelor şi piepţelor .

Este de reţinut în activitatea administraţiei romane principiul potrivit căruia, în cazul unor conflicte între magistraţi şi particulari, procesele erau judecate chiar de către magistraţii care intraseră în conflict cu particularii în exerciţiul atribuţiilor lor. Mai mult chiar, aceiaşi magistraţi organizau şi executarea sentinţelor pe care le pronunţau.

Un alt principiu important în materie este cel al centralizării administrative. Astfel, cenzorii şi questorii (edilii curuli în mai mică măsură) îşi exercitau atribuţiile nu numai la Roma, ci şi în întreaga Italie. În provincii, atribuţiile administrative reveneau guvernatorilor, competenţi, ca şi magistraţii de la Roma, să judece conflictele dintre ei şi locuitorii provinciilor pe care le administrau. Principalele ajutoare ale guvernatorilor erau questorii, cu o competenţă similară celor de la Roma (încasau creanţele statului, plăteau solda trupelor, aprovizionau armata), precum şi *legati* care îl puteau înlocui pe guvernator, în anumite situaţii.

Ar fi o greşeală să limităm sfera dreptului administrativ roman la activitatea acestor magistraţi, deoarece, aşa cum vom vedea la capitolul rezervat unei scurte priviri asupra istoriei Romei, aproape toate organismele statului îndeplineau şi atribuţiuni de ordin administrativ, după cum ar fi greşit să încercăm o delimitare foarte clară între dreptul administrativ şi alte norme ale dreptului public. Astfel, romanii nu cunoşteau dreptul constituţional căci nu au avut niciodată o constituţie în sensul modern al cuvântului şi, ca atare, nici reprezentarea unei ramuri de drept corespunzătoare. De altfel*, faţă* de nivelul atins de evoluţia instituţiilor şi ideilor politice la acea epocă, nici nu se putea pune problema unui act fundamental de genul constituţiilor moderne. Este adevărat că între izvoarele dreptului roman figurează şi constituţiunile imperiale, dar acestea erau simple hotărâri ale împăratului, date în diferite domenii de activitate socială.

Iată de ce unele norme juridice privitoare la organizarea statului roman, cuprinse în tradiţii, legi, în senatusconsulte sau în constituţiuni imperiale, nu pot *fi* încadrate într-o ramură de drept care să aibă un corespondent în sistemul modern.

Pentru considerente de şcoală, vom include normele referitoare la activitatea organelor exclusiv administrative în sfera ,,dreptului administrativ în sens strict", iar pe cele care dirijau activitatea celorlalte organe de stat, organe care îndeplineau nu numai atribuţiuni administrative, ci şi de altă natură, în sfera „dreptului administrativ în sens larg". Cu toate acestea, activitatea organismelor de stat cu atribuţiuni mixte se desfăşura numai în parte în conformitate cu dispoziţiile dreptului administrativ, căci, spre pildă, activitatea judiciară a acestor organe se desfăşura conform normelor de procedură penală. Normele juridice care dirijau activitatea legislativă, însă, şi care făceau parte tot din *ius publicum,* nu au corespondent într-o ramură a dreptului modern. Aceste norme sînt eterogene, emană de la diverse organisme politice, uneori se întemeiază chiar pe tradiţie, astfel încât nu pot fi asimilate cu normele dreptului constituţional şi au o situaţie *sui generis* în cadrul dreptului public roman.

Dreptul penal. La romani, încă din cele mai vechi timpuri şi până în ultimul moment al evoluţiei ideilor şi instituţiilor juridice, unele infracţiuni erau sancţionate pe tărâmul dreptului privat (furtul, lovirea, paguba cauzată pe nedrept) şi le vom cerceta la materia delictelor private, iar altele erau sancţionate pe tărâmul dreptului public, de către normele dreptului penal, şi le vom expune, foarte pe scurt, la acest capitol.

În textele romane infracţiunile erau desemnate prin termenul generic de delicte, indiferent dacă erau sancţionate de norme ale dreptului public sau ale dreptului privat. Cu toate acestea, încă din epoca veche, delictele publice dobândesc o identitate proprie în raport cu cele private, identitate dată de regimul lor juridic în materia procedurii de judecată, precum şi de felul pedepselor ce li se aplicau. Astfel, delictele private erau judecate după normele procedurii civile de către judecători aleşi dintre persoane particulare, pe când delictele publice

Cumpărat de pe www.unibuc.ro